

پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان

نامزد پوهنیار جارالله حکیمی

دانشجوی دیپارتمنت جغرافیه پوهنچی علوم اجتماعی پوهنتون بدخشان

Jarullahhakimi219@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7827-0725>

نویسنده

نشانی برقی

نشانی ارکاید

پوهنوال نظام الدین نظری

دیپارتمنت جغرافیه، پوهنچی علوم اجتماعی، پوهنتون بدخشان

nizam.nazari11@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0005-4048-0197>

نویسنده

نشانی برقی

نشانی ارکاید

چکیده

پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در سطح جهان بسیار گسترده و چند لایه است و اثرات عمیقی بر جوامع انسانی دارد. برخی از مهم‌ترین این پیامدها عبارت‌اند از: افزایش جرم و جنایت، فروپاشی ساختار خانواده، افت تحصیلی و ترک تحصیل، افزایش هزینه‌های اجتماعی و بهداشتی، انزوای اجتماعی و تبعیض، تهدید سلامت عمومی و تضعیف نهادهای اجتماعی و سیاسی، از جمله گسترش مافیا و شبکه‌های مواد مخدر در سطح بین‌المللی، باعث فساد، بی‌ثباتی و تضعیف حکومت‌ها می‌شود. پدیده‌ی اعتیاد به مواد مخدر، یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی در افغانستان به‌شمار می‌رود که ساختار خانواده، امنیت، آموزش، اقتصاد و مشارکت اجتماعی را دچار بحران ساخته است. این مقاله با هدف شناسایی مهم‌ترین اثرات اجتماعی اعتیاد و مواد مخدر در جامعه افغانستان نگاه‌شده شده است؛ از جمله افزایش فقر، طلاق، بی‌کاری، خشونت‌های خانوادگی، افت تحصیلی جوانان و کاهش مشارکت اجتماعی. یافته‌ها نشان می‌دهند که برای کاهش این پیامدها، توجه جدی دولت، رسانه‌ها، نهادهای مدنی و دینی در راستای آگاهی‌دهی، درمان و پیش‌گیری الزامی است. این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان پرداخته است و بر اساس منابع معتبر داخلی و بین‌المللی تحلیل گردیده است که چگونه گسترش مواد مخدر باعث فروپاشی اجتماعی، گسترش فقر، جرایم و انزوای اجتماعی می‌گردد. نتایج نشان می‌دهد که برای مقابله با این بحران، باید همکاری میان نهادهای حکومتی، مدنی، فرهنگی و دینی به شکل یکپارچه و جدی صورت گیرد.

کلید واژه‌ها: افغانستان، اعتیاد، پیامد اجتماعی، جوامع بشری، مواد مخدر.

Social Consequences of Drug Abuse in Afghanistan

Author* **Jarullah Hakimi**
Email Student of the Geography Department, Faculty of
Social Sciences, Badakhshan University
Orcid Jarullahhakimi219@gmail.com

Author **Prof. Nizamuddin Nazari**
Email Geography Department, Faculty of Social Sciences,
Badakhshan University, Badakhshan Province
Orcid nizam.nazari111@gmail.com
<http://orcid.org/0009-0005-4048-0197>

Abstract

The social consequences of drug use are vast, multilayered, and deeply influential on human societies worldwide. Some of the most significant effects include rising crime rates, the breakdown of family structures, academic decline and school dropout, increasing social and healthcare costs, social isolation and discrimination, threats to public health, and the weakening of social and political institutions. Moreover, the expansion of international drug cartels and trafficking networks leads to corruption, instability, and the weakening of governments. Drug addiction is considered one of the most critical social challenges in Afghanistan, disrupting family structures, security, education, the economy, and social participation. This article aims to identify the major social effects of addiction and drug use in Afghan society, including the rise in poverty, divorce, unemployment, domestic violence, academic failure among youth, and reduced social engagement. Findings indicate that addressing these consequences requires serious attention from the government, media, civil society, and religious institutions, particularly in raising awareness, treatment, and prevention. Using a descriptive-analytical method, this article examines the social consequences of drug use and analyzes, based on credible national and international sources, how the spread of drugs contributes to social disintegration, increased poverty, crime, and social isolation. The results show that countering this crisis necessitates integrated and effective cooperation among governmental, civil, cultural, and religious institutions.

Keywords: Afghanistan, Addiction, Social Consequences, Human Societies, Narcotics.

مقدمه

پدیده‌ی اعتیاد به مواد مخدر، یکی از مهم‌ترین بحران‌های اجتماعی در سطح جهان محسوب می‌شود که ابعاد گسترده‌ی از زندگی فردی و جمعی جوامع را تحت تأثیر قرار داده است، این پدیده نه تنها بر سلامت و روان افراد تأثیر می‌گذارد، بل که ساختارهای اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و امنیتی کشورها را نیز دستخوش آسیب‌های جدی می‌سازد. افغانستان در دو دهه‌ی اخیر، به دلایل متعدد از جمله ناامنی، ضعف حکومت‌داری، بی‌کاری گسترده، دسترسی آسان به مواد مخدر و موقعیت جغرافیایی خاص، به شدت درگیر این بحران شده و تأثیرات اجتماعی سنگینی را متحمل گردیده است. از یک سو، افغانستان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان تریاک در جهان، به نقطه‌ی تمرکز فعالیت‌های قاچاق مواد مخدر تبدیل شده و از سوی دیگر، میلیون‌ها شهروند این کشور، به‌ویژه جوانان، قربانیان اصلی مصرف و وابستگی به مواد مخدر به‌شمار می‌روند. این وابستگی منجر به انزوای اجتماعی، فروپاشی خانواده‌ها، افت تحصیلی، افزایش جرایم شهری، تضعیف سرمایه اجتماعی و حتی کاهش مشارکت سیاسی در سطح جامعه شده است. هم‌چنین، مواد مخدر رابطه‌ای مستقیم با افزایش خشونت‌های خانوادگی، تبعیض جنسیتی، فقر مزمن، بی‌کاری، و بی‌ثباتی روانی دارد. نکته قابل توجه این است که پیامدهای اجتماعی اعتیاد، تنها متوجه فرد معتاد نیست، بل که خانواده، اجتماع و حتی نهادهای حکومتی و امنیتی نیز در معرض تهدید قرار می‌گیرند. در افغانستان، ضعف زیرساخت‌های حمایتی، کمبود مراکز ترک اعتیاد، نبود سیاست‌گذاری‌های یکپارچه و عدم هماهنگی میان نهادهای مسئول، شرایط را برای گسترش این پدیده بیش‌تر ساخته است. بسیاری از کودکان در خانواده‌های آسیب‌دیده، از حق آموزش محروم مانده یا دچار آسیب‌های روانی بلندمدت می‌شوند و در برخی موارد، خود نیز به چرخه‌ی اعتیاد وارد می‌گردند. مطالعه‌ی علمی پیامدهای اجتماعی اعتیاد در افغانستان، نه تنها به منظور درک بهتر ابعاد بحران، بل که به عنوان زمینه‌ای برای ارائه‌ی راه کارهای عملی و بومی‌سازی برنامه‌های پیش‌گیرانه، درمانی و بازپرورانه اهمیت به‌سزایی دارد. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی بهره‌گیری از منابع داخلی و بین‌المللی، تلاش دارد تصویری علمی و مستند از این پدیده ارائه دهد و راه را برای تصمیم‌گیری‌های کلان و سیاست‌گذاری‌های ملی هموار سازد.

تبیین مسأله

علی‌رغم فعالیت‌های مختلف برای کاهش کشت، قاچاق و مصرف مواد مخدر در افغانستان، هنوز هم اعتیاد در بسیاری از شهرها و مناطق رو به افزایش است. خانواده‌ها متلاشی می‌شوند، سطح جرایم بالا می‌رود و سرمایه‌ی انسانی جامعه در حال نابودی است.

پیامدهای مواد مخدر در افغانستان به‌عنوان یک مسأله‌ی پیچیده و چند بعدی، نه تنها سلامت جسمی و روانی افراد را تهدید می‌کند، بل که ابعاد اجتماعی، اقتصادی و امنیتی گسترده‌ای دارد. این کشور که سال‌ها درگیر بحران‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی بوده، زمینه‌ای مستعد برای کشت، تولید و قاچاق مواد مخدر فراهم کرده است. مصرف و وابستگی به مواد مخدر، موجب بروز مشکلات روانی مانند اضطراب، افسردگی، رفتارهای پرخطر و کاهش توان تصمیم‌گیری می‌شود و سلامت روانی جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از منظر اجتماعی، اعتیاد خانواده‌ها را دچار فروپاشی می‌کند، روابط خانوادگی و اجتماعی را تضعیف می‌کند و منجر به افزایش جرایم خشونت‌آمیز و سرقت برای تأمین هزینه‌های اعتیاد می‌شود. این موضوع هم‌چنین کودکان و نوجوانان را در معرض آسیب‌های جدی قرار می‌دهد و چرخه خشونت و فقر را تشدید می‌کند. در بعد اقتصادی، وابستگی به مواد مخدر باعث کاهش بهره‌وری نیروی کار و افزایش هزینه‌های درمان و امنیت می‌شود و رشد اقتصادی کشور را کند می‌کند. هم‌چنین قاچاق مواد مخدر منابع مالی غیرقانونی ایجاد کرده و نظام اقتصادی و حکمرانی را تضعیف می‌کند. از لحاظ امنیتی، تولید و تجارت غیرقانونی مواد مخدر موجب تقویت گروه‌های مسلح و شبکه‌های قاچاق می‌شود و امنیت ملی و منطقه‌ای را به خطر می‌اندازد. این شرایط باعث پیچیدگی بیش‌تر مدیریت مسأله اعتیاد و مواد مخدر در افغانستان شده است.

به‌طور کلی، پیامدهای مواد مخدر در افغانستان یک معضل فراگیر است که سلامت جسمی و روانی فرد، انسجام اجتماعی، توسعه اقتصادی و امنیت کشور را به شکل مستقیم و غیرمستقیم تهدید می‌کند و حل آن نیازمند رویکردی جامع، چند بعدی و پایدار است که هم‌زمان به پیش‌گیری، درمان و کاهش آسیب‌ها بپردازد.

پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی: مواد مخدر چه پیامدهای اجتماعی بر جامعه افغانستان داشته و این پیامدها چگونه بر ساختار خانواده، امنیت اجتماعی، اقتصاد و سلامت عمومی تأثیر می‌گذارند؟

پرسش‌های فرعی

۱- اعتیاد چگونه خانواده‌ها و ساختار جامعه را متأثر می‌سازد؟

۲- پیامدهای اجتماعی مواد مخدر بیش‌تر کدام اقشار جامعه را متأثر می‌نماید؟

۳- راه‌کارهای مؤثر برای کاهش این پیامدها کدام‌ها اند؟

اهمیت تحقیق

این تحقیق از آن جهت مهم است که بر یکی از بزرگ‌ترین تهدیدهای اجتماعی افغانستان متمرکز شده و می‌تواند زمینه‌ساز برنامه‌ریزی‌های بهتر در سطح سیاست‌گذاری، آموزش، درمان و فرهنگ‌سازی گردد. هم‌چنین این پژوهش می‌تواند به عنوان مرجع مطالعاتی برای نهادهای مدنی و دانشجویان علوم اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی: بررسی و تحلیل پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان و تبیین تأثیرات آن بر ساختار خانواده، امنیت اجتماعی، اقتصاد، سلامت عمومی و انسجام اجتماعی جامعه.

اهداف فرعی

۱. تحلیل تأثیر مواد مخدر بر ساختار و پایداری خانواده‌ها در افغانستان؛
۲. ارزیابی پیامدهای اقتصادی ناشی از مواد مخدر در افغانستان؛
۳. شناخت تأثیر مصرف مواد مخدر بر سلامت عمومی و شیوع بیماری‌ها در افغانستان؛
۴. شناسایی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی مواد مخدر در افغانستان؛
۵. تحلیل عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر در گسترش مصرف مواد مخدر در افغانستان.

پیشینه‌ی تحقیق

نوشته‌های زیادی در باره مواد مخدر به گونه‌های مختلف وجود دارد، اما هیچ نوشته‌ی تحت عنوان (پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان) که به گونه‌ی یک مقاله نگاشته شده باشد، وجود ندارد. در ذیل به چند تا از نوشته‌های که به عنوان این مقاله ارتباط دارد اشاره می‌گردد:

- شمس (۱۳۹۷)، در تحقیق گذشته تریاک در افغانستان تاکید بر این دارد که تاکنون پژوهش‌های درستی در مورد تاریخچه این پدیده صورت نگرفته است تا بر مبنای آن بتوان تأملی بر آن کرد. او می‌گوید: کشت تریاک در عصر سلطان محمود غزنوی یکی از مروجات قلمرو او از جمله افغانستان امروز بوده است؛ اما باید یادآور شد که این مواد فقط به وسیله طبیبان در تداوی بعضی از امراض استعمال می‌شد، نه به مقصد ادامه حیات و شیوه اعتیاد که امروز معمول گردیده است.

- UNODC (2000)، در بررسی پیامدهای مواد مخدر در افغانستان دریافت که افغانستان بزرگ‌ترین تولیدکننده تریاک در جهان است و هم‌چنان افزایش تولید مواد مخدر با گسترش اعتیاد داخلی و قاچاق منطقه‌ای همراه است. که این پیامدها شامل مشکلات روانی، کاهش بهره‌وری اقتصادی، افزایش جرایم مرتبط با مواد مخدر و تضعیف حکومت و امنیت ملی و منطوقی است.

موضوعات که در مورد به بررسی قرار نگرفته اثرات طولانی مدت اعتیاد بر نسل های بعدی، اثرات فرهنگی و تغییر رفتار اجتماعی، ارزیابی دقیق هزینه های اقتصادی فردی بر خانوارها می باشد. - آندری مالروکی (Andre Malraux)، یکی از پژوهش گران، معتقد است که محل اصلی پیدایش تریاک بین النهرین (غرب عراق کنونی، ۲۴۰۰ سال قبل از میلاد) است که به عنوان یک داروی مسکن و شادی آور شناخته می شد. سومریان این گیاه را «گیاه شادی (Joy Plant)» یا «Hul» Gil می گفتند. در برخی منابع سومریان نخستین مردمانی بودند که از تریاک به عنوان دارو و ماده نشه آور استفاده می کردند. بعداً اعراب و آشوریان نیز از تریاک به عنوان ماده ای با خواص درمانی استفاده کردند.

- نظری (۱۴۰۳)، پژوهش را در رابطه به بزرگترین کشورهای تولید کننده تریاک در جهان آن جام داده که این کشورها عبارت اند از میانمار، لائوس، تایلند، ایران، افغانستان، پاکستان، مکزیک در امریکای مرکزی و کلمبیا واقع در امریکای جنوبی بوده که در افغانستان از سال «۲۰۰۱» پس از حمله نظامی ایالات متحده امریکا و ناتو به این سو رشد بیش تری کرده است بر اساس اطلاعات اداره مواد مخدر و سازمان ملل متحد میزان کشت و تولید فصلی خشخاش در بین سال های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۷ به بیش ترین میزان خود رسید.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و با هدف بررسی پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان نگاشته شده است. روش جمع آوری اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانهای و مستندات ثانویه انجام شده است.

نتایج و یافته ها

عدهی محل پیدایش آن را سوئس و عدهی آسیای صغیر دانسته اند بنابر پژوهش ها و معلومات به دست آمده، از نخستین محل پیدایش و رشد بته خشخاش آسیای صغیر بوده است که یکی از پژوهش گران و داروشناسان در این مورد می گویند: «در تخته سنگ های سومری ها که از چهار هزار سال قبل از میلاد به یادگار مانده اند، مطالبی راجع به گیاه تریاک نوشته شده است و آن را ماده شادی آفرین و لذت افزا نامیده اند.» در مورد پیشینه تاریخی مواد مخدر در جهان و هم چنان افغانستان روایات و اقوال متفاوت و مختلف وجود دارد، ولی متاسفانه نتوان استم به یک منبع دقیق دست یابیم، اما زمان ورود یا کشت مواد مخدر در افغانستان را سال (۱۱۰۰م) گفته اند. اما این که به کدام مبنی این ادعا را کرده اند، سند دقیق تر در دست نیست و هم چنان که مواد مخدر چگونه وارد افغانستان شده این هم دقیقاً مشخص نیست و روایات تاریخی متفاوت وجود دارد عدهی برای این باور اند که از طریق راه ابریشم از اروپا به ایران، پاکستان و سپس به افغانستان وارد شده یا از طریق

لشکر اسکندر مقدونی از طریق آسیای صغیر آمده و عده‌ی برابن باور اند که از طریق لشکر کشی های اعراب مسلمان از مصر به این کشور وارد گردیده ولی غرض تداوی امراض استفاده می‌شده است، نه برای استفاده غیر معقول یا اعتیاد به مواد مخدر (نظری، ۱۴۰۳، ص ۸۶).

افغانستان بزرگ‌ترین تولیدکننده تریاک در جهان است..! این کشور به تنهایی ۵۰ درصد هروئین جهان و ۸۰ درصد هروئین اروپا را تأمین می‌کند. در سال ۱۹۹۹م، درآمد ناشی از تولید مواد مخدر در افغانستان ۲۵ میلیارد دالر اعلام گردیده، در حالی که در همان سال کشاورزان افغانی تنها ۱۸۰ میلیون دالر در قبال کشت خشخاش دریافت کردند و مطابقی به جیب باندهای مافیایی مواد مخدر واریز شده‌اند (نظری، ۱۴۰۳، ص ۸۷).

تحلیل و بررسی منابع علمی و آماری نشان می‌دهد که پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان بسیار عمیق، پیچیده، چندبُعدی و گسترده هستند. بخش مبارز علیه مواد مخدر سازمان ملل متحد، مواد مخدر را نظر به تأثیرات ناگوار و پیامدهای ویران‌گر آن به نام (Drug of abuse) (دوایی که مورد استعمال نا به کار و سوء مصرف دارد یاد کرده است) (UNODC, 2000).

تحقیق حاضر با استفاده از منابع معتبر علمی، تحلیل‌ها و پیشنهادها را کاربردی برای خانواده‌ها، نهادهای آموزشی، دولت و جامعه راه‌حل مؤثر ارایه می‌کند تا با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و دینی، راه‌کارهای مؤثر برای کاهش و درمان اعتیاد در افغانستان فراهم گردد. در نهایت پیامدهای مخرب آن شناسایی و برای کاهش آن راه‌کارهای علمی و کاربردی پیشنهاد شده است.

۱. فروپاشی نهاد خانواده: افزایش طلاق، خشونت خانگی و فروپاشی نهاد خانواده بیش از ۴۰ فیصد از طلاق‌ها در کابل و هرات به صورت مستقیم یا غیر مستقیم با اعتیاد در ارتباط اند. اعتیاد نظام خانوادگی را از هم می‌پاشد و تعداد زنان و کودکان گدا و کارگر را افزایش می‌دهد (UNODC, Afghanistan Drug Report, 2023).

۲. افزایش جرایم: مصرف و قاچاق مواد مخدر باعث گسترش دزدی، قتل، خشونت‌های خانوادگی و باندهای جرمی شده است. افراد معتاد برای تأمین مواد به اعمال مجرمانه روی می‌آورند و امنیت اجتماعی را مختل می‌کند. قرار گرفته‌های نستو نادری، معتادان با باندهای مافیایی، عاملان جرایم جنایی و عناصر فاسد دولت ارتباط مستقیم دارند (UNODC, World Drug Report, 2022).

۳. افت مشارکت اجتماعی: معتادان اغلب از فعالیت‌های اجتماعی دور می‌مانند، نقش مؤثری در جامعه‌یفا نمی‌کند و به حاشیه‌رانده می‌شوند، که این امر پیوندهای اجتماعی را تضعیف می‌سازد و باعث بی‌ثباتی خانواده و اجتماع می‌شود (HRW, 2020).

۴. **فقر و بی‌کاری:** اعتیاد توان کاری را کاهش می‌دهد و فرد را از فرصت‌های شغلی دور می‌سازد. خانواده‌ها نیز برای تأمین هزینه‌های مواد مخدر، دچار فقر بیش‌تر می‌شوند که چرخه بی‌کاری و اعتیاد را تقویت می‌کند. همان‌طور که بی‌کاری احتمال معتاد شدن را بالا می‌برد، حتی بعد از ترک اعتیاد هم یکی از نیازهای اساسی مریض (معتاد) به‌شمار می‌رود (World Bank, 2022).

۵. **افزایش فشار بر خدمات صحتی و اجتماعی:** مراکز درمانی نا کافی، نبود بودجه و امکانات و هم‌چنان افزایش شمار معتادین زن و کودک که ساختار اجتماعی را بیش‌تر تهدید می‌کند، نوجوانان که با والدین معتاد بزرگ می‌شوند، بیش‌تر به لجن‌زار معضلات اجتماعی، اقتصادی، بی‌سوادی و صحتی فرو می‌روند (WHO, 2022).

۶. **انزوای اجتماعی و کاهش مشارکت مدنی:** معتادان معمولاً از سوی جامعه طرد می‌شوند و این طرد شدن منجر به افسردگی، خشونت و گرایش بیش‌تر به مواد مخدر می‌گردد. خانواده‌های معتاد کمتر در فعالیت‌های اجتماعی یا آموزشی شرکت می‌کنند (UNODC, Afghanistan Drug Report, 2023).

۷. **افزایش اعتیاد زنان و کودکان:** آمارها نشان می‌دهد که حدود ۱۳ فیصد از کل معتادان ثبت‌شده در افغانستان، زنان اند که بسیاری از آنان از طریق شوهر یا خانواده آلوده شده‌اند. کودکان کارگر و خیابانی بیش‌ترین آسیب‌پذیری را در برابر جذب به مواد مخدر دارند. نستو نادری، از وضعیت فلاکت‌بار زنان و جوانان زیر سن، پرده برداشته است، او می‌گوید: در جوار پل سوخته زنی به نام فاطمه همراه ما بود که باردار هم بود، ولی به‌واسط شوهرش معتاد شده و ترک خانواده کرده بود (نادری، ۱۴۰۰).

۸. **بار روانی و صحتی بر جامعه:** سیستم صحتی افغانستان توان پاسخ‌گویی به نیازهای درمانی معتادان را ندارد؛ فقط حدود ۵ فیصد از معتادان امکان دسترسی به درمان را دارند. بیمارستان‌ها و مراکز صحتی، خصوصاً در ولایات، فاقد تجهیزات و برنامه‌های حمایتی هستند. متأسفانه در اکثر این مراکز صحتی با معتادان بصورت تحقیق‌آمیز رفتار می‌شود و اکثریت معتادان که از این مراکز فرار یا بعد از بهبود خارج می‌شوند، از بی‌توجهی و بدرفتاری داکتران و کارمندان شکایت دارند (WHO, 2022).

۹. **آسیب‌های فرهنگی:** استفاده گسترده از مواد مخدر، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی جامعه را زیر سوال می‌برد. اعتیاد میان جوانان منجر به از دست رفتن باورهای اخلاقی و دینی شده و فرهنگ جامعه را به سوی زوال سوق می‌دهد.

گاهی به دامان پاک اقوام و حتی ملت‌های عزت‌مند و با شرافت لکه‌های زشت فرهنگی را وارد کرده است (UNODC WDR, 2022).

۱۰. طرد اجتماعی و انزوا: این تأثیرات عمده، نه تنها خود معتادان را، بل که کودکان و خانواده او را در بر دارد کودکان فرد معتاد، به دلیل رفتارهای غیر عادی یا شرایط خانوادگی نابسامان، از سوی جامعه و هم‌سالان خود کنار گذاشته می‌شوند (UNODC, 2022).

۱۱. افت تحصیلی یا ترک تحصیل: از دیگر پیامدهای مهم است، زیرا فشارهای روانی، فقر، و بی‌توجهی والدین باعث کاهش تمرکز، انگیزه و در نهایت ترک مکتب، مدرسه و حتی پوهنتون شده است. از یک سو اعتیاد توانایی‌های روحی و جسمی فرد را کاهش می‌دهد و از سوی دیگر سبب انزوای اجتماعی، بی‌اعتمادی و بی‌ارزشی در میان هم‌صنفیان و استادان می‌شود که احتمال ترک درس و تحصیل را برای معتادان افزایش می‌دهد (UNESCO, 2021).

۱۲. آسیب‌های روانی و عاطفی: این اضرار شامل افسردگی و اضطراب از جهت مصرف مواد مخدر تعادل کیمیاوی مغز را برهم زده، فرد معتاد دچار تغییر در رفتار، کاهش اعتماد به نفس، پرخاش‌گری یا انزوا می‌شود که بر روابط اجتماعی فرد تأثیر منفی می‌گذارد برخی مواد مانند شیشه و حشیش (چرس) باعث ایجاد توهم و هذیانگویی شده و احساس گناه و بی‌ارزشی در فرد بوجود می‌آورد. فرد مصرف‌کننده به تدریج دچار احساس بی‌هویتی، پوچی و دوری از ارزش‌های خانوادگی و دینی می‌شود، و هم‌چنان سبب وابستگی روانی و احساس نیاز مداوم به مصرف مواد مخدر فرد را از نظر ذهنی اسیر می‌سازد و توان تصمیم‌گیری مستقل را کاهش داده و نه تنها فرد معتاد، بل که خانواده و جامعه را نیز تحت تأثیر منفی قرار می‌دهند (WHO, 2022).

۱۳. گسترش فقر و بی‌کاری: بسیاری از معتادان درآمد خود را صرف تهیه مواد می‌کند، خانواده را در فقر نگه می‌دارند یا به سرقت و راه‌زنی روی می‌آورند. طبق گزارش UNODC 2023، بیش از ۳.۵ میلیون افغان به‌شکل مستقیم یا غیر مستقیم با چرخه مواد مخدر درگیر هستند. مصرف و وابستگی به مواد مخدر یکی از عوامل مهم گسترش فقر و بی‌کاری در جامعه به‌شمار می‌رود. افراد معتاد معمولاً توانایی کارکردن منظم را از دست می‌دهند و به تدریج از بازار کار حذف می‌شوند. این وضعیت منجر به از دست رفتن فرصت‌های شغلی، کاهش درآمد و ناتوانی در تأمین نیازهای اولیه زندگی می‌شود. روی آوردن نستو نادری، نطق مشهور تلویزیون نورین به اعتیاد و ترک وظیفه کردن آن مثال بارزی می‌تواند باشد و از سوی دیگر، هزینه‌های بالای تهیه مواد، خانواده‌ها را دچار بحران مالی می‌سازد و منابع اقتصادی خانواده‌ها را نابود می‌کند، جوانانی که درگیر اعتیاد می‌شوند، از چرخه تولید خارج شده و به مصرف‌کننده منابع عمومی مبدل می‌شوند و در سطح وسیع، گسترش اعتیاد سبب کاهش نیروی انسانی سالم، کاهش بهره‌وری،

افزایش وابستگی اقتصادی و فشار مضاعف بر نظام خدمات اجتماعی و بهداشتی کشور می‌شود (UNODC, 2023).

۱۴. افزایش جرایم شهری و بی‌نظمی اجتماعی: میزان سرقت‌های خرد، زورگیری و قتل‌های خانوادگی در محلاتی که معتادان زیاد اند، بالا قرار دارد. مطابق آمارها حدود ۵۴/۵ فیصد از زندانیان در جهان قبل از ارتکاب جرم سابقه مصرف مواد مخدر داشته‌اند. پس مصرف مواد مخدر، رابطه‌ی مستقیم با افزایش انواع جرایم شهری دارد (ظفری، ۱۴۰۴، ص ۳).

افراد معتاد برای تأمین هزینه‌های مواد، اغلب دست به دزدی، سرقت، خشونت و دیگر اعمال مجرمانه می‌زنند. این رفتارها نه تنها نظم عمومی را مختل می‌کند، بل که احساس امنیت شهروندان را نیز کاهش می‌دهد، همچنین، بسیاری از شبکه‌های قاچاق و فروش مواد مخدر، در حاشیه شهرها و مناطق فقیر نشین فعالیت دارند که این خود باعث شکل‌گیری باندهای تبهکاری، درگیری‌های محلی و گسترش فساد اجتماعی می‌شود. از سوی دیگر، حضور گسترده معتادان در اماکن عمومی، ایستگاه‌ها، پارک‌ها و مراکز تجاری، چهره‌ی شهر را مخدوش کرده و به بی‌نظمی و کاهش کیفیت زندگی شهری دامن می‌زند. در نتیجه، مواد مخدر نه تنها سلامت فردی را تهدید می‌کند، بل که امنیت، نظم و ثبات اجتماعی را نیز دچار بحران می‌سازد (World Bank, 2022).

۱۵. بی‌ثباتی محیط خانواده: خانواده‌های که مصرف مواد مخدر در آن‌ها رایج است، بی‌نظم، پر از تغییرات مکرر می‌باشند. این بی‌ثباتی باعث شکل‌گیری مشکلات روانی می‌شود. مصرف مواد مخدر یکی از عوامل اصلی در ایجاد بی‌ثباتی در محیط خانواده به‌شمار می‌رود. فرد معتاد به تدریج نقش‌های خانوادگی خود را از دست می‌دهد و مسئولیت‌هایش را نادیده می‌گیرد. این وضعیت منجر به ایجاد تنش، مشاجره، بی‌اعتمادی و گاه خشونت در فضای خانواده می‌شود. از سوی دیگر، هزینه‌های اقتصادی ناشی از خرید مواد مخدر، چالشی برای خانواده شده و زمینه فقر و فروپاشی خانواده را فراهم می‌سازد. کودکان این خانواده‌ها اغلب دچار مشکلات روحی، افت تحصیلی، فرار از خانه یا حتی گرایش به بزه‌کاری و همواره احساس گناه در آن‌ها نمایان می‌شوند. در نهایت اعتیاد نه تنها فرد را متأثر می‌سازد، بل که ثبات روانی، اقتصادی و عاطفی خانواده را نیز به خطر می‌اندازد (UNODC, Afghanistan Drug Report, 2023).

۱۶. افزایش تصادفات رانندگی: مصرف مواد مخدر یکی از عوامل مهم و خطرناک در افزایش تصادفات رانندگی به‌شمار می‌رود. مواد مخدر با تأثیر مستقیم بر عمل‌کرد مغز و سیستم عصبی موجب کاهش تمرکز، کندی واکنش، اختلال در بینایی، قضاوت نادرست، و ناتوانی در کنترل وسایل نقلیه می‌شود، مصرف مواد مخدر به‌ویژه مواد چون حشیش، هیروئین و مت‌آمفتامین (شیشه) باعث اختلال در تمرکز، کاهش هوشیاری، کندی واکنش‌ها و بی‌توجهی به

قوانین راندگی می‌شود. این وضعیت موجب افزایش تصادفات جاده‌ای و تلفات انسانی می‌گردد. بسیاری از قربانیان حوادث، نان‌آوران خانواده‌ها هستند که فوت یا معلولیت آن‌ها باعث بحران اقتصادی و روانی در خانواده‌ها می‌شود (World Bank, 2022).

۱۷. افزایش هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی: دولت‌ها ناچار به صرف منابع هنگفت برای درمان، توان بخشی، رسیدگی به خانواده‌های آسیب‌دیده و جبران خسارات هستند و هم‌چنان اختلال در نظم عمومی تصادفات مکرر باعث بی‌نظمی در حمل و نقل، ترافیک سنگین، خشم عمومی و کاهش اعتماد به سیستم‌های نظارتی می‌شود. در مجموع افزایش تصادفات راندگی ناشی از اعتیاد، یک معضل اجتماعی جدی است که بر سلامت روحی، سلامت جسمی، اقتصاد و امنیت جامعه تأثیر منفی می‌گذارد (WHO, 2022).

۱۸. افزایش هزینه‌های درمانی و اجتماعی: کشور با فشار سنگین هزینه‌های درمان اعتیاد، خدمات بهداشتی و روانی و هم‌چنین اقدامات انتظامی برای مقابله با مواد مخدر مواجه است. افزایش هزینه‌های درمانی و اجتماعی ناشی از مواد مخدر در افغانستان هم از نظر مالی و هم از نظر ساختاری یک چالش جدی به‌شمار می‌رود، اما چون آمار دقیق و جامع در بسیاری از موارد وجود ندارد، تخمین آن بیش‌تر بر اساس گزارش‌های سازمان‌های داخلی و بین‌المللی صورت می‌گیرد. ابعاد این هزینه‌ها شامل هزینه‌های درمانی و کمپ‌های ترک اعتیاد، تهیه دارو، پرسونل طبی، باز پروری و پیگیری دولت و مؤسسات غیر دولتی مجبور به تأمین دارو، روان‌درمانی، آموزش و حمایت‌های بعدی اند که هزینه‌های مداومی دارند.

طبق گزارش اخیر وزارت صحت عامه افغانستان و (UNODC 2000)، بیش از (۳ میلیون معتاد) در کشور وجود دارد، ولی مراکز درمانی تنها برای حدود کمتر از ۱۰ فیصد ظرفیت دارند و هم‌چنان هزینه درمان هر معتاد در یک دوره سه ماهه ترک، به‌طور میانگین حدود ۳۰۰ تا ۵۰۰ دالر امریکایی تخمین زده می‌شود (UNODC, Afghanistan Drug Report, 2023).

۱۹. پیامدهای روانی: اعتیاد تأثیرات منفی بر سلامت روان افراد آن جامعه دارد، و فرهنگ مصرف مواد مخدر موجب تضعیف روانی و اجتماعی می‌شود، پیامدهای روانی مواد مخدر در افغانستان بسیار گسترده و نگران‌کننده اند. مهم‌ترین آن‌ها افسردگی و اضطراب مزمن است افراد که وابسته به مواد مخدر می‌شوند، اغلب دچار افسردگی شدید، احساس پوچی، ناامیدی و اضطراب دائمی می‌گردند. مواد مخدر عمل کرد مغز را مختل کرده و سبب می‌شود فرد قدرت یادگیری، تصمیم‌گیری و تمرکز خود را از دست بدهد و حتی خودکشی و تمایلات خود ویران‌گرانه، افزایش سطح ناامیدی، افسردگی و انزوای اجتماعی، در بسیاری موارد منجر به افکار خودکشی و اقدام به آن می‌گردد و هم‌چنان پرخاش‌گری و نا‌پایداری رفتاری فرد معتاد ممکن

است رفتارهای خشونت آمیز، غیر منطقی و غیرقابل پیش‌بینی از خود نشان دهد، روان‌پریشی و جنون موقتی و در برخی موارد، مصرف طولانی مدت مواد روان گردان منجر به بیماری‌های روانی شدید یا جنون می‌شود (WHO, 2022).

۲۰. تحمیل هزینه‌های مالی سنگین بالای جامعه و دولت: تحمیل هزینه‌های مالی سنگین ناشی از مواد مخدر بر جامعه و دولت افغانستان شامل هزینه‌های درمانی، صحتی، امنیتی، اجتماعی، کاهش بهره‌وری نیروی انسانی و هزینه‌های بازسازی اجتماعی می‌شود. تأمین داروها، خدمات روان‌درمانی و ترک اعتیاد تجهیز مراکز صحتی برای بیماران معتاد درمان بیماری‌های ناشی از اعتیاد (ایدز، هپاتیت، سل و...) هزینه‌های امنیتی و مبارزه با قاچاق مواد مخدر. نگهداری زندانیان مرتبط با مواد مخدر و هزینه پی‌گیری آن‌ها می‌باشد و هزینه‌های اجتماعی برنامه‌های آگاهی‌دهی، پیش‌گیری، حمایت از خانواده‌های آسیب‌دیده، کمک به اطفال بی‌سرپرست و بی‌خانمان ناشی از اعتیاد والدین و در عین حال، کاهش بهره‌وری نیروی انسانی، کاهش توان کاری معتادان، غیبت‌های مکرر، بی‌کاری و ناتوانی در ایفای نقش‌های اقتصادی و اجتماعی، بازسازی اجتماعی، ایجاد مراکز بازپروری و حمایت از برنامه‌های ادغام مجدد معتادان به جامعه، همه این هزینه‌ها به‌طور مستقیم و غیر مستقیم، فشار بزرگی بر بودجه ملی و توسعه‌ی پایدار کشور وارد می‌کند (UNODC, Afghanistan Drug Report, 2023).

۲۱. آسیب به محیط زیست: تولید و مصرف مواد مخدر می‌تواند به تخریب محیط زیست و آلودگی منابع طبیعی منجر شود. تأثیرات منفی محیط زیست ناشی از مواد مخدر در افغانستان، شامل تخریب جنگلات و مراتع برای کشت کوکنار، بسیاری از زمین‌های جنگلی و مراتع طبیعی در کشور تخریب شده‌اند و در ولایت‌های مثل هلمند، فراه و ننگرهار، جنگل‌زدایی به خاطر گسترش کشت مواد مخدر صورت گرفته است. آلودگی منابع آب و خاک استفاده زیاد از کودهای کیمیاوی برای افزایش حاصل‌دهی کوکنار، سبب آلودگی خاک و آب‌های زیرزمینی می‌شود و باقی‌مانده‌های کیمیاوی فرآورده‌های مواد مخدر وارد محیط زیست شده، فرسایش خاک و نابودی تنوع زیستی، کشت تکراری و بی‌رویه کوکنار، باعث فرسایش خاک و کاهش حاصل‌خیزی زمین‌ها شده، گیاهان و جانوران بومی از بین می‌روند یا زیستگاه‌شان تخریب شده، مصرف بی‌رویه منابع طبیعی برای تولید و پروسس مواد مخدر، آب، چوب و سایر منابع طبیعی گردیده و سرانجام چرخه طبیعی محیط زیست آسیب دیده و تهدیدی برای توسعه‌ی پایدار و امنیت غذایی افغانستان را به وجود می‌آورد (UNODC Afghanistan Drug Report, 2023).

۲۲. کاهش نیروی کار در کشور: کاهش نیروی کار در اثر مصرف مواد مخدر در افغانستان یکی از پیامدهای جدی اجتماعی و اقتصادی می‌باشد. این آسیب به اشکال مختلف

بروز می‌کند ناتوانی جسمی و ذهنی مصرف مواد مخدر باعث ضعف جسمانی، کاهش تمرکز، اختلالات روانی و کاهش توانایی‌های فکری فرد می‌شود، این وضعیت موجب می‌شود بسیاری از معتادان توان انجام کارهای تولیدی یا حرفه‌ای را از دست بدهند. افراد معتاد به تدریج از بازار کار حذف می‌شوند؛ زیرا کار فرمایان تمایل به استخدام افراد دارای مشکل اعتیاد ندارند. این امر باعث افزایش نرخ بی‌کاری می‌شود، کاهش بهره‌وری در محیط کاری حتی اگر معتادان در جایی استخدام شوند، کارایی و تعهد کاری آن‌ها بسیار پایین می‌آید و سبب افزایش وابستگی به کمک‌های اجتماعی می‌شود. ناتوانی افراد معتاد در کار و پیامد اقتصادی آن‌ها به خانواده و دولت منتقل می‌شود و به جای این‌که خود مولد باشند، به مصرف‌کننده منابع عمومی تبدیل می‌شوند مصرف مواد مخدر مستقیماً منجر به کاهش کمی و کیفی نیروی انسانی در افغانستان شده و مانعی برای رشد اقتصادی و توسعه انسانی گردیده است (WDSR, 2022).

۲۳. پیوند با فساد و ضعف حاکمیت: قاچاق چیان مواد مخدر اغلب با عناصر فاسد در

نهادهای دولتی همکاری دارند که مانع از اجرای قوانین و برنامه‌های مقابله با مواد مخدر می‌شود. پیوند مواد مخدر با فساد و ضعف حاکمیت نه تنها در افغانستان بل که در اکثر کشورها یکی از پیچیده‌ترین و خطرناک‌ترین پیامدهای این پدیده است. این رابطه به گونه‌ای است که نه تنها روند توسعه را مختل می‌کند، بل که مشروعیت نظام حکومتی را نیز زیر سوال می‌برد.

فساد در نهادهای حکومتی (در دوران جمهوریت)، شبکه‌های قاچاق مواد مخدر اغلب با رشوه دادن به پولیس، مقامات محلی، مأموران گمرک و حتی برخی مسئولان بلند پایه، مسیر تجارت خود را هموار می‌ساختند. مصرف‌کنندگان و قاچاق‌چیان بزرگ اغلب از تعقیب محاکمات عدلی فرار می‌کردند، چون با فساد دستگاه‌های عدلی و قضایی در تماس بودند. این امر سبب بی‌اعتدالی مردم به عدالت می‌شد، زیرا عناصر فاسد در حکومت سبب ترویج این پدیده شوم می‌گردد.

نستو نادری از این فساد سیستمی (در دوران جمهوریت) در کتاب (پل سوخته آخر دنیا)، حکایت دارد که می‌گوید: پل سوخته، از نگاه جغرافیایی نقطه‌ی پیوند سه حوزه‌ی پولیس است، حوزه سوم، حوزه پنجم و حوزه ششم. معینیت مبارزه با مواد مخدر در هر حوزه یک آمریت مبارزه با مواد مخدر، در تشکیل آن یک آمر و دو کارمند بسیار راحت بالای منافع مشترک‌شان به یک نتیجه‌ی قابل قبول بین خودشان می‌رسند و تا جان و دل برای منفعت‌شان دست و پنجه نرم می‌کردند. هرچند این فساد بعد از سقوط حکومت پیشین و روی کار آمدن حکومت امارت اسلامی بسیار کاهش یافته و حتی امروز نام پل سوخته، تبدیل شده و پل سوخته‌ی دیگر نیست و جای دارد از دولت و حکومت امارت اسلامی افغانستان، جهت توجه ویژه و خدمات ارزشمندی که داشته،

سپاس‌گزاری نمائیم، ولی این معضل هنوز یکی از چالش‌های جدی برای افغانستان محسوب می‌شود (نادری، ۱۴۰۰، ص ۵۷).

نتیجه‌گیری

پیامدهای اجتماعی مواد مخدر در افغانستان گسترده و چندلایه است. این بحران تنها با برخورد امنیتی قابل حل نیست، بل که نیاز به بازنگری جدی در سیاست‌های فرهنگی، آموزشی و خدمات اجتماعی دارد. بدون برنامه‌ریزی راهبردی و حمایت نهادهای ملی و بین‌المللی، این پدیده روز به روز خطرناکتر خواهد شد.

مصرف و قاچاق مواد مخدر یکی از عمیق‌ترین چالش‌های اجتماعی و امنیتی افغانستان به‌شمار می‌رود. پیامدهای گسترده آن تنها محدود به فرد معتاد نیست، بل که خانواده، جامعه و ساختار دولت را نیز به شدت متأثر می‌سازد از جمله مهم‌ترین نتایج آن می‌توان به افزایش جرایم شهری، فروپاشی کانون خانواده، افت مشارکت اجتماعی، افزایش فقر و بی‌کاری، ضعف حاکمیت قانون و هزینه‌های سنگین درمانی و اجتماعی اشاره کرد.

از منظر فرهنگی، مواد مخدر موجب تخریب ارزش‌های اجتماعی و تضعیف سرمایه اجتماعی گردیده است از بعد روانی آسیب‌های جبران‌ناپذیر هم‌چون افسردگی، اضطراب، خودکشی، و طرد اجتماعی را در پی داشته است در حوزه اقتصاد کاهش نیروی کاری فعال، افزایش بار مالی بر دوش دولت و اختلال در توسعه‌ی پایدار از جمله پیامدهای بارز آن است. افزون بر این، پیوند مواد مخدر با فساد اداری، سوء استفاده گروه‌های تروریستی از سود آن، ضربه به اعتماد عمومی نهادهای حکومتی خطرات جدی‌تری را متوجه امنیت ملی کشور کرده و در نهایت، مبارزه مؤثر با این پدیده نیازمند رویکرد همه‌جانبه است که شامل آگاهی‌دهی عمومی، تقویت نهادهای عدلی و قضایی، اصلاح سیاست‌های اقتصادی، جلب همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی باشد. بدون توجه جدی به این ابعاد، نه تنها امنیت جامعه بل که آینده نسل‌های بعدی نیز با خطر جدی مواجه خواهد شد. مواد مخدر در افغانستان تنها یک مشکل فردی نیست، بل که یک بحران اجتماعی-اقتصادی-سیاسی است. این پدیده:

- خانواده‌ها را ویران می‌کند؛
- فقر و بی‌کاری را افزایش می‌دهد؛
- امنیت اجتماعی و روانی را تضعیف می‌کند؛
- روند توسعه کشور را متوقف می‌سازد.

پیشنهادها

۱. ایجاد مراکز آگاهی‌دهی محلی با مشارکت علما، بزرگان قومی و معلمان؛

۲. افزایش بودجه و ظرفیت مراکز ترک اعتیاد؛
۳. برنامه‌ریزی آموزشی در سطح مکاتب برای جلوگیری از گرایش به اعتیاد؛
۴. تقویت نهاد خانواده از طریق آموزش مهارت‌های زندگی؛
۵. مشارکت رسانه‌ها در ایجاد ذهنیت ضد مواد مخدر با هماهنگی و حمایت دولت؛
۶. بازنگری در قوانین حمایتی و مجازاتی برای معتادان و قاچاق‌بران؛
۷. حمایت از طرح‌های اشتغال‌زایی برای قشر جوان؛
۸. اجرای برنامه‌های کشاورزی جایگزین، برای کاهش وابستگی به کشت خشخاش و انواع مخدرات برای بهبود معیشت کشاورزان؛
۹. حمایت از سازمان‌هایی که در زمینه پیش‌گیری، درمان و حمایت اجتماعی فعالیت می‌کند تا نقش آنان پررنگ‌تر شود؛
۱۰. طراحی برنامه‌های تخصصی برای حمایت و پیش‌گیری از اعتیاد در میان زنان و کودکان به عنوان گروه‌های آسیب‌پذیر.

منابع

احمدی, فرید. مواد مخدر و امنیت اجتماعی. کابل: نشر بیان.
شمس, شمس علی. (۱۳۹۰). بدخشان در گذرگاه تاریخ مخدرات و دخانیات. کابل: انتشارات
امیری.

ظفری, محمد انور. (۱۴۰۴). زیان های مواد مخدر در جامعه. فیض آباد.

نادری, نستوه. (۱۴۰۰). پل سوخته آخر دنیا. کابل.

نظری, ذکراالله. (۱۴۰۳). مواد مخدر از دیدگاه اسلام. فیض آباد.

Bank, W. (2022). *Afghanistan Economic Update*. Kabul: World Bank.

HRW. (2020). *Human Rights Watch, Afghanistan*. Kabul: HRW.

UNODC. (2020). *Drugs and Crime*. Kabul: UNODC.

UNODC. (2023). *Afghanistan Drug Report*. Kabul: UNODC.

WDR. (2025). *World Drug Report*. Kabul: WDR.

WHO. (2025). *World Drug Report*. Kabul: WHO.